

Івасюк Х. С.,
аспірант кафедри правосуддя
юридичного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Науковий керівник:

Д. Б. Сергєєва, доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник, доцент,
кафедри правосуддя юридичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

УДК 343.98

ДО ПИТАННЯ ПРО ОСОБЛИВОСТІ СПОСОБУ ВЧИНЕННЯ ШАХРАЙСТВА У СФЕРІ СТРАХУВАННЯ МАЙНА

Автором здійснюється аналіз специфіки такого елемента криміналістичної характеристики, як спосіб учинення злочину в контексті вчинення шахрайства у сфері страхування майна. Акцентовується увага на специфіці способів учинення цього злочину залежно від його суб'єкта.

Метою статті є дослідження особливостей способів вчинення шахрайства у сфері страхування майна. У статті наголошується на тому, що низький рівень дослідженості особливостей вчинення злочинів у сфері страхування призводить до труднощів у процесі здійснення розслідування відповідних злочинів, що безпосередньо впливає на статистику їх розкриття та притягнення винних осіб до відповідальності.

Автор доходить висновку про те, що шахрайство у сфері страхування можливе винятково у випадках наявності страхових правовідносин між страховиком та страхувальником.

З огляду на дослідження шахрайства у сфері страхування майна автор звертається до складу злочину «шахрайство», передбаченого Кримінальним кодексом України. Однак у контексті шахрайства у сфері страхування ці основоположні способи вчинення шахрайства набувають особливого змістового наповнення, враховуючи специфіку сфери страхування. Так, автор наголошує на тому, що злочинець повинен самостійно або за допомогою інших осіб штучно створити страховий випадок.

Також у статті досліджується питання специфіки способу вчинення шахрайства у сфері страхування майна залежно від суб'єкта відповідного злочину. Так, якщо суб'єктом є безпосередньо сама страхова компанія, то основним способом вчинення шахрайства у сфері страхування майна в такому випадку буде саме видача недійсного полісу, його фальсифікація. Більше того, можливий випадок, коли шахрай видає себе за представника страхової компанії, а насправді таким не є. В такому випадку відповідний злочин вчиняється шляхом підробки печатки, видачі підробленого бланку конкретної страхової компанії.

Ключові слова: шахрайство, спосіб вчинення злочину, страхування майна, страховик, страхувальник.

Із розвитком суспільних відносин все більшого значення набуває інститут страхування. Саме тому дослідження проблематики злочинів у сфері страхування майна відіграє важливу роль у процесі захисту прав та інтересів як страховиків, так і страхувальників. Низький рівень дослідженості особливостей вчинення злочинів у сфері страхування призводить до труднощів у процесі розслідування відповідних злочинів, що безпосередньо впливає на статистику їх розкриття та притягнення винних осіб до відповідальності. Особливо гостро це питання постає в контексті такого виду страхування, як страхування майна. Ґрунтовне дослідження та розуміння особливостей способу здійснення шахрайства у сфері страхування майна є запорукою удосконалення методики розслідування цього виду злочину.

Рівень дослідженості криміналістичної характеристики шахрайства в сфері страхування майна є відносно низьким. Цю проблематику з криміналістичного погляду досліджували такі вчені, як С. В. Владимиренко, Ю. Ю. Гончар, О. М. Заєць, Л. А. Криворучко, Л. В. Шірінян, С. Я. Шевчук, Т. В. Яворська.

Метою статті є визначення способів вчинення шахрайства у сфері страхування майна.

Погоджуємося з В. Л. Пластуном з приводу того, що злочини у сфері страхування характеризуються підвищеною суспільною небезпекою, оскільки ускладнюють або блокують виконання його основних завдань, пов'язаних із формуванням за рахунок грошових внесків цільового страхового фонду, призначеного для відшкодування можливого збитку, вирівнювання втрат у родинних доходах у зв'язку з наслідками страхових випадків, що сталися. Криміналізація страхового ринку перешкоджає також виконанню страхуванням таких важли-

вих функцій, як підвищення стабільності діяльності суб'єктів господарювання, обмеження економічних ризиків, стимулювання підприємницької ініціативи тощо¹. У зв'язку з цим потреба в ґрунтовному дослідженні криміналістичної характеристики шахрайства в сфері страхування майна стає все загальнішою, враховуючи стрімке збільшення випадків вчинення цього злочину. З огляду на той факт, що такому виду злочину вченими приділялося порівняно мало уваги, методика розслідування шахрайств у сфері страхування майна потребує удосконалення та розвитку на основі науково-теоретичного дослідження.

У цьому контексті не можна не погодитися із науковою позицією І. В. Іщук, яка зазначає, що структура злочинів на ринку страхування визначається широким колом кримінально караних діянь, які посягають на різні об'єкти кримінально-правової охорони. Поряд із злочинами у сфері господарської діяльності (фіктивне підприємництво, ухилення від оподаткування та ін.) особливе місце в цій системі посідають різні види розкрадань, передусім шахрайство з боку професійних учасників страхового ринку (страховиків) та страхувальників².

Для удосконалення методики розслідування конкретного виду злочину важливе значення має його криміналістична характеристика. В свою чергу, спосіб вчинення злочину є одним із основоположних елементів криміналістичної характеристики, що дає змогу розкривати особливості об'єктивної сторони злочину, який розслідується. Таким чином, на нашу думку, важливим аспектом у розвитку науково-теоретичної бази про криміналістичну характеристику шахрайства у сфері страхування майна в цілому є ґрунтовне дослідження способу вчинення цього злочину. Спосіб учинення злочину є об'єктом дослідження як науки кримінального права, так і криміналістики, що

¹ В. Пластун, 'Проблеми страхового шахрайства та практика його уникнення' (2009) 254 *Економіка: проблеми теорії та практики: Збірник наукових праць* 477–488.

² І. Іщук, Початковий етап розслідування шахрайств у сфері страхування автотранспортних засобів (2010).

спричинено складністю правової природи цього явища та великим значенням у контексті розслідування злочинів та притягнення винних осіб до відповідальності. Варто акцентувати увагу на тому, що спосіб вчинення злочину є визначальним елементом об'єктивної сторони злочину, адже від розуміння специфіки способу його вчинення залежить і встановлення інших ознак складу злочину.

Не можна не погодитися з А. Л. Дудніковим з приводу того, що значна увага приділяється способу злочину й у зв'язку з тим, що він є одним із основних слідоутворювальних елементів криміналістичної характеристики будь-якого виду злочину та виступає своєрідним «ключем» до їх розкриття. Пізнання способів злочинів є джерелом для рекомендацій щодо боротьби зі злочинністю. Дані про цю криміналістичну категорію використовуються для розроблення тактичних прийомів і методичних рекомендацій стосовно розкриття, розслідування й попередження злочинів, а також для організації та планування розслідування. Зокрема, інформація про способи злочинів використовується для забезпечення повноти, всебічності й ефективності розслідування, пошуку осіб, які його вчинили, а також для попередження їх вчинення вже відомими способами або такими, що можуть з'явитися¹.

У чинному законодавстві відсутнє легальне визначення способу вчинення злочину, тому відповідне поняття формується на доктринальному рівні.

М. І. Панов під способом учинення злочину розуміє певний порядок, метод, послідовність рухів і прийомів, застосовуваних особою в процесі вчинення суспільно небезпечного посягання на охоронювані законом суспільні відносини, поєднаним із вибіркоким використанням засобів вчинення злочину².

Досліджуючи шахрайство у сфері страхування майна, слід звернутися

до складу злочину «шахрайство», передбаченого Кримінальним кодексом України. Так, відповідно до ч. 1 ст. 190 КК шахрайство – це заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою. Аналізуючи це нормативне положення, можна дійти висновку про те, що шахрайство вчиняється двома основними способами, такими, як обман та зловживання довірою.

Як слушно зазначає А. А. Давидов, говорячи про способи шахрайства, слід зазначити, що вони характеризуються таким набором засобів і методів, які дозволяють вчинити обман настільки переконливо, що породжують щире довіру потерпілого, через яку й відбувається передача майна³.

Варто акцентувати увагу на тому, що у Кримінальному кодексі України такий вид шахрайства, як шахрайство у сфері страхування, не згадується та не є обтяжуючою обставиною. Відповідно, для кваліфікації такого діяння застосовуються норми ст. 190 КК України про шахрайство. Однак у контексті шахрайства у сфері страхування основоположні способи вчинення шахрайства набувають особливого змістового наповнення, враховуючи специфіку сфери страхування. Так, у першу чергу важливо акцентувати увагу на тому, що злочинець повинен самостійно або за допомогою інших осіб штучно створити страховий випадок. Тобто в цій ситуації для того, щоб реалізувати один із способів вчинення шахрайства, передбачених КК України, особа повинна вчинити предикативні дії. Наприклад, для отримання страхової виплати у зв'язку із викраденням майна особа повинна інсценувати його викрадення або ж організувати його знищення, пошкодження.

Ураховуючи зазначене вище, можна дійти висновку про те, що способом учинення шахрайства у сфері страху-

¹ А Дудніков, 'Правове та криміналістичне поняття способу вчинення злочину' (2010) 10 *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики* 55–61.

² Н Панов, *Способ совершения преступления и уголовная ответственность* (1982) 44.

³ А Давыдов, *Организация и тактика борьбы с мошенничеством* (1990) 12.

вання майна є певна послідовність дій, спрямована на вчинення об'єктивної сторони такого злочину, що пов'язана безпосередньо з конкретними діями, направленими на пошкодження, фізичне знищення, інсценування зникнення або викрадення відповідного майна з метою штучного створення страхового випадку.

У контексті такого виду страхування, як страхування майна, слушною є позиція О.Л. Мусієнко з приводу того, що при страхуванні квартир використовують такі способи: інсценування крадіжки або здійснення підпалу, подвійне страхування та оформлення страхових полісів «заднім числом» після настання страхового випадку¹.

На нашу думку, способи шахрайства у сфері страхування майна в першу чергу слід розрізняти залежно від суб'єкта відповідного злочину. Так, якщо суб'єктом є безпосередньо сама страхова компанія, то основним способом вчинення шахрайства у сфері страхування майна в такому випадку буде саме видача недійсного полісу, його фальсифікація. Більше того, можливий випадок, коли шахрай видає себе за представника страхової компанії, а насправді таким не є. В такому випадку відповідний злочин вчиняється шляхом підробки печатки, видачі підробленого бланку конкретної страхової компанії.

Що ж до способів вчинення шахрайства у сфері страхування майна з боку самого страхувальника, то варто зазначити, що до відповідної категорії слід відносити будь-які дії відносно майна, які породжують квазі-страховий випадок. Тобто, це умисне пошкодження майна або інсценування його крадіжки чи безповоротної втрати, у зв'язку з якими відповідно до договору добровільного страхування майна страховик зобов'язаний здійснити страхову виплату. Більше того, страхувальники видають випадки пошкодження або безповоротної втрати майна за нещасний випадок з метою

унеможливлення страховою компанією відшкодування відповідних коштів у регресному порядку.

У контексті криміналістичної характеристики шахрайства у сфері страхування варто звернути увагу на наукову позицію А. Бланкова, який виокремлює наступні ознаки цього злочину:

1) зазначені злочини не можуть бути здійснені до тих пір, поки не буде укладено договір страхування, оскільки при цьому не може наступати страховий випадок, без якого виплата страхового відшкодування неможлива. Відповідно існування діючого договору страхування – це необхідний елемент усіх злочинів, учинених із метою отримання страхової виплати;

2) виплата страхового відшкодування можлива тільки при настанні страхового випадку. Якщо страховий випадок настав, то страхова компанія (страховик) зобов'язана здійснити страхову виплату. Для незаконного отримання страхової виплати страхувальник штучно створює страховий випадок, фальсифікуючи місце, час, різні дії і обставини;

3) для вчинення злочину необхідно подати до страхової компанії заяву про настання страхової події. Саме з цього моменту діяння винної особи слід кваліфікувати як закінчене страхове шахрайство².

Ураховуючи зазначену наукову позицію, можна дійти висновку про те, що шахрайство у сфері страхування можливе винятково у випадках наявності страхових правовідносин між страховиком та страхувальником. Однак, на нашу думку, варто акцентувати увагу на тому, що сьогодні надзвичайно поширеними є випадки, коли особа видає себе за представника відомої страхової компанії, користується її фірмовими бланками та має підроблену печатку відповідної юридичної особи. Більше того, в цьому випадку настання страхового випадку

¹ О Мусієнко, Теоретичні засади розслідування шахрайства в сучасних умовах (2009) 168.

² А Бланков, 'Понятие и особенности способов преступлений, совершаемых с целью незаконного получения страховой выплаты' (2002) 10 *Российский следователь* 16.

та подання заяви про відповідний випадок не є моментом, з якого злочин вважається закінченим, оскільки за таких умов саме діяння містить децю інше змістове наповнення.

Однак якщо суб'єктом вчинення шахрайства у сфері страхування майна є сам страхувальник, то створення страхової події штучно є визначальним елементом об'єктивної сторони відповідного складу злочину та безпосередньо способом його вчинення. У цьому контексті слушною є наукова позиція І.В. Іщук з приводу того, що відповідно до умов страхування єдиною можливістю для одержання страхової виплати є настання страхової події. Тому особи, які планують вчинити шахрайство відносно страхової організації, змушені штучно створити страхову подію, інсценувавши її, після чого подати заяву страховій компанії про відшкодування¹.

Таким чином, можна дійти висновку, що інсценування страхового випадку – це комплекс дій, що направлені на введення страховика в оману шляхом створення ситуації, коли відповідно до договору страхування страховик змушений здійснити страхову виплату.

М. Жилкіна зазначає, що здійснюючи страхове шахрайство, особа, не маючи прав на конкретне майно в конкретній ситуації (страхові внески, страхові виплати тощо), застосовуючи способи обману або зловживання довірою, незаконно, безпідставно, без внесення відповідного грошового або іншого еквівалента заволодіває чужим майном для того, щоб отримати незаконну матеріальну вигоду. Обман при цьому передбачає спотворення істини або замовчування

про неї (інформаційний вплив на потерпілого), при якому останній уводиться в оману з метою змусити передати винному чуже майно або право на нього, що йому не належить. За формою вираження обман може бути усним, письмовим, у тому числі з використанням підроблених документів. Виокремлюють також конклюдентну форму обману².

Отже, враховуючи зазначене вище, можна виділити наступні ознаки способу вчинення шахрайства у сфері страхування майна:

Загальними способами вчинення шахрайства у сфері страхування майна є обман та зловживання довірою.

Основні способи вчинення шахрайства, передбачені КК України, набувають особливого змістового наповнення в контексті вчинення шахрайства у сфері страхування майна.

Спосіб вчинення шахрайства у сфері страхування майна залежить від суб'єкта його вчинення.

Спеціальним способом вчинення шахрайства у сфері страхування майна є штучне створення страхового випадку.

Комплекс дій, які формують спосіб вчинення шахрайства у сфері страхування майна, направлені на конкретне майно, яке є застрахованим відповідно до договору страхування, з метою отримання страхового відшкодування незаконним шляхом.

У випадку, коли суб'єктом вчинення шахрайства є страховик, поширеними способами вчинення цього злочину є використання підроблених бланків та печаток, оформлення страхового полісу «заднім числом».

REFERENCE LIST

LIST OF LEGAL DOCUMENTS

1. Kryminalnyi kodeks Ukrainy [Criminal Code of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 05.04.2001 № 2341-III. <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>> data zvernennia 24.04.2018 (in Ukrainian).
2. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Criminal Procedural Code of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 13.04.2012 № 4651-VI. <<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>> data zvernennia 24.04.2018 (in Ukrainian).

¹ І Іщук, Початковий етап розслідування шахрайств у сфері страхування автотранспортних засобів (2010).

² М Жилкіна, Страховое мошенничество: Правовая оценка, практика выявления и методы (2005) 192.

BIBLIOGRAPHY

ARTICLES

3. Blankov A A, Ponjatie i osobennosti sposobov prestuplenij, sovershaemyh s cel'ju nezakonnogo poluchenija strahovoj vyplaty [The concept and features of the modus operandi committed for the purpose of illegally obtaining insurance benefits] (2002) 10 Rossijskij sledovatel' 16 (in Russian).
4. Dudnikov A L, Pravove ta kry'minalisty'chne ponyattya sposobu vchy'nennya zlochy'nu [Legal and forensic characteristic of the modus operandi] (2010) 10 Teoriya ta prakty'ka sudovoyi eksperty'zy' i kry'minalisty'ky' 55–61 (in Ukrainian).
5. Plastun V L, Problemy' strahovogo shahrajstva ta prakty'ka jogo uny'knennya [The problems of insurance fraud and practice of its avoidance] (2009) 254 Ekonomika: problemy' teorii ta prakty'ky': Zbirny'k naukovy'x prac' 477–488 (in Ukrainian).

AUTHORED BOOKS

6. Musiyenko O L, Teorety'chni zasady' rozsliduvannya shahrajstva v suchasny'x umovax [Theoretical foundations of fraud investigation in modern conditions] (Pravo 2009) 168 (in Ukrainian).
7. Panov N I, Sposob soversheny'ya prestupleny'ya y' ugovnaya otvetstvennost' [Modus operandi and criminal liability] (Vy'shha shkola 1982) 44 (in Russian).
8. Zhilkina M S, Strahovoe moshennichestvo: Pravovaja ocenka, praktika vyjavenija i metody presechenija [Insurance fraud: Legal assessment, detection practices and methods of restraint] («VoltersKluyer» 2005) 192 (in Russian).

THE DISSERTATION AUTHOR'S ABSTRACT

9. Davydov A A, Organizacija i taktika bor'by s moshennicestvom [Organization and tactics of combating fraud] (Abstract of PhD in Law thesis OGU1990) (in Russian).
10. Ishhuk, I. V. Pochatkovy'j etap rozsliduvannya shahrajstva u sferi strahuvannya avtotransportny'h zasobiv [Initial stage of fraud investigations in motor vehicle insurance] (PhD in Law thesis, Nacz. akad. vnutr. sprav 2010) (in Ukrainian).

Ivasiuk K. S. To question of the features of the characterization of the way of committing fraud in the field of property insurance.

The author analyzed the features of modus operandi as a key element of forensic specifications of property insurance fraud. Also special attention is focused on the peculiarities of the ways with the aid of which the crime is committed, depending on its perpetrator.

The purpose of the article is the study of property insurance fraud, its essential characteristics and ways in which it can be committed. The article acknowledges that insufficient level in the scientific study of insurance offences leads to the difficulties in the investigation of such type of crimes. Furthermore, abovementioned phenomenon has a direct impact on crime disclosure (particularly its statistics) and prosecuting those who responsible for committing such crime.

The author concludes that insurance fraud is possible only in cases where there is an insurance relationship between the insurer and the insured.

In the context of the current research, the author refers to the legal components of the fraud, stipulated in Ukrainian penal code. However, within the framework suggested by the author, underlying ways of committing fraud are mainly substantive and informative, taking into account the specificity of the insurance industry. Therefore, the author notes that the offenders must, by themselves or second persons, artificially create an insurance case.

The article also examines the characteristic features of the way in which property insurance fraud can be committed, accordingly to its perpetrator. Thus, in case when the perpetrator is the insurance company, among key ways of committing the crime will be the issuing of invalid certificate of insurance or its forgery. Moreover, there may be the case where fraudster impersonates a representative of an insuring company. In such a case, the offence can be committed by forging of seal, issuance of forged set form of the particular insurance company.

Key words: *fraud, way of committing a crime, property insurance, insurer, insured.*

Стаття надійшла до редакції журналу 13.05.2018.